

7. 6. 17.
POLITICO-OECONOMISK
Afhandling/
Om

**Förmon af Kopp-vinnin-
gens Sidtagande
I FINLAND.**

Med Philosophiska FACULTETENS Bifall/
Under
Kongl. Oecon. DIRECTEURENS, Chemie PROFESSO-
RENS, Acad. BIBLIOTHEC. och Ledamoteus af
Kongl. Swenska Wetenskaps Akademien,

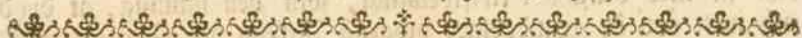
Herr **PEHR ADRIAN
G A D D S**
Inseende.

För Lager-Krantsen
Utgifwen och Förswarad,
Af

OTTO REINHOLD BORNHOLM

Tavast-Ginne från Savolax.

I ÅBO ACADEMIENS Öfre Lärosal
p. m. t. f. m. den 4 Juli, 1763.

Å B O,

Tryckt hos JOH. CHRISTOPH. FRENCKELL.

Kongl. Maj:ts
Tro-Män och Landshöfdinge /
Ewiger
Österbottens och Cajana Länar,
Samt
Riddare af Kongl. Maj:ts Swärds = Orden,
Sögwälborne Herren,

Herr **LORENTS**
G Ö Ö S E,

Nådige Herre.

Må de Länder och Riken äro de sällaste och iuckfälligaste,
hwiika hafwa at hugna sig af wittre widtfrågade Män,
Kan så litet dragas i twifvelsmål, som den sanning, at dygd
och wett äro de grundpelare hwarpå Rikens och Staters magt
och

och styrka sig stödia. Dageliga sersfarenheten lämnar och nya
witnessbörd därpå, at sedan Bokwett och andra fria Konster
börjat lägga grunden til wårt kära Fäderneslands upkomst och
anseende, så harwer i Landet en god Hushållning, och en sål-
lare borgelig sammanhållnad, än som förr, tiltagit. At Högwål-
borne Herr LandsHöfdingen och Riddaren icke ringa bidragit,
til det almånnas wåls befordran, wittnar det wårde och anseen-
de, hwaruti Högwålborne Herr LandsHöfdingen och Riddaren,
icke länge sedan igenom Höga Öfwerhetens nåd och förtroende
blifwit försatt, til det almånnas nytta och innerliga glädje. E-
ders Nådes priswårda ynnest, tåktes tillåta mig at i diupaste
ödmuikhet underkasta Dets högt-uplysta Ögon, detta ringa A-
cademiska Arbete; Emmet är wigtigt, och uppgifwer medel
at skydda nyttiga medborgare för wådeliga farsoter, och at råd-
da dem til deras hälsa och lif. Tillåt därföre, Nådige Her-
re, at detta ringa Arbete får blifwa Eder tilågnat, och at det
får wara en tålk, af min diupa och oföränderliga wårdnad,
för Eder almant högtållfede Person.

Den Högsta Allmagten förlåne Högwålborne Herr Lands-
Höfdingen och Riddaren en af lycksalighet och förnöjsamhet
grönskande Lifstid, til Fädernes Landets nytta, och sina
SögtFörnåma Anhörigas samt hela Landets glädje och
fågnad. Med diupaste wårdnad framhårdar til mitt yttersta

Högwålborne Herr LandsHöfdingens och Riddarens

Ärdbminskaste tienare

OTTO REINH. WÖRMAN.

Kongl. Maj:ts
Tro-Män och Öfverste/

Samt

Riddare af Kongl. Maj:ts-Svärdts-Orden,

Högwälbörne Herren,

Herr **ANDERS HENRIC
RAMSAIJ,**

Nådige Herre.

Ängt ifrån, at lämna bifall åt dem, som påstå, at Vetenskaper mera skada än gagna et Samhälle, anser man med skäl de Länder och Riken lyckliga, uti hvilka dygd och lärdom grönska och tillaga. Men förän et så stort wärf blifwer uträttat, intogar förtäreheten noggsamt, at vetenskaperna ligga i sin linda, och aldrig vinna något förtroende, i fall icke Nisse, Nidelige, och af det allmänna bästa wäl-förtjente Män,

taga

OTTO

taga dem uti sit hägn och försvar. Huru mycket Herr Öfwersten och Riddaren lätit sig värda om Landt-hushållningens och nyttiga Wetenskapers tillvärt uti vår Fosterbygd, och huru stor nåd Han wisar alla Wisdoms Allfare; därpå hafwe wi både många och fågnessamma wedermålen. Jag wägar därföre, at i diupaste wördnad at Nådige Herr Öfwersten och Riddaren öfwerlämna dese fattade Tankar om Kopp-Ryningens Nytt och Tödwändighet uti Wårt Land. Huse dem Nådige Herre med samma Höga Ynnest, hwarmed G, uti flere år, så ädelmodigt bewärdigat mine käre Förältdrar, mig och andra mina käre Anhöriga. Wi skola där emot aldria underlåta, at med trägna böner anropa den Högssta GUDen, det wärdes Han i många och sälla tider uppehålla Högwälborne Herr Öfwersten och Riddaren wid all selfbegärlig wälmåga. Med diupaste wördnad intil sista lefnadsstunden, framhårdar

Högwälborne Herr Öfwerstens och Riddarens

W. R. S. 1717

Handskrift hos Högskolan

Öfverordningskastan

OTTO REINHOLD W. R. S.

Kongl. Maj:ts
Tro-Tjenare och ExtraOrdinarie Landtmätare/
Wid Sawolax och Kymmenegårds Läner,
Ädel och Sögattad,

Herr ABRAHAM FRISIUS,

Advocaten wid Kongl. Maj:ts och Rikssens Höglof.
ÅBO Hof-Rätt
Ädel och Sögattad,

Herr OLOF MONTAN,

Swar och en lärer tydeligen finna, med hwad nöje jag nyt-
jar detta tillfälle, at af min erkänsla och tackfambhet aflägga nå-
got prof, för Eder kärlek, wälmening och gunst, som I, mi-
ne Herrar, mig bewist. Eder ynnest emot mig, har warit
långt större, än at den nu kan rätt affildras. Därföre bör
jag, fast til et ringa däremot swarande wedermåle, af min
tackfambhet tilägna Eder detta mitt Academiska Arbete. Mine
Herrar hysen för mig än framdeles som härtills et hjälpsamt och
ömt hjertelag; min erkänsla och tackfambhet härföre skall blifwa
mie stadigwarande uofsät och nöisamma tidsfördrif.

Den Högste göre Eder lefnad säll och mångårig. Så-
dan är och blir dens önskan, som med beständig tilgifwenhet
framhårdar

Mina Wårda Herrars

trognaste och förbundna-
ste tjenare

OTTO REINHOLD WÄRMAN.

Kunnioitettawalle
Talonpojan Säädylle
Suomen = niemessä.

Se on Dypeneilda juuri toderi löytky / että
Rupulin istuttamisen kautta monda tubat-
ta ihmisiä tule säästetyxi ennen = aikaisesta kuole-
masta; Sillä se tapa / että ihmisen ruumis edellä-
käsin / luonnollisten välkappolitten kautta / valmistee-
taan huokiasti kestämään ja vlosseisowaan tätä tart-
turvaa tautia / näyttää selkiästi että se luonnollisella
tawalla tulduansa on waarallisempi ja kuolettawais-
empi. Sentähden olen minä sydämmellisestä Rak-
kaudesta Isäni = Maata kohtan tässä Kirjeituresani tie-
tä andanut tämän tarpeellisen ja hyödyttäväisen as-
sian / jonga kautta edespannan / kuinga Rupulin ja
Rokon kautta tule paljon Ihmisiä ennen aikaansa
pojestemmatuuri / että vähemmäxi joca neljäs usiassa
Baickakunnassa siitä taudista kuole; ja jotka sitä wa-
stian Rupulin ja Rokon istuttamisen kautta olisit tul-
leet niin autetuksi / että nyi ainoastans twydestä sada-
sta olis taitanut kuolla. Joku taidais ajatella ja sa-
noa: pitäkö meidän tekemän pahaa / että siitä tulis
hywää? se soti järkeä ja omaa rakkautta vastaan /
tehdä hywällä ehdolla igens sairaxi; siihen taitaan
wastata: Et se ole syndi wetää päällens helpombia
ja huokiambia waiwoja / siinä aiwoturesa / että ne
raskaimmat ja waarallisemmat waiwat wälttää tui-
tata

talsin. Rypulia istuttaminen on yri tarpeellinen tark-
 kaus/ kuin järjellisedä Ihmisedä waaditaan/ wa-
 rallisemman taudin ennättämiseri. Toinen taidais
 jällens ajatella ja sanoa/ kuka waacuttaa minua siitä/
 etten minä wastaudesta saa Rypulia/ waikka se kes-
 ta istuttamisen kautta minuun sattunut on? siihen
 wastataan: se on turha pelko/ joka katoo/ jos me aino-
 astans verään ajattelemme mistä Rypuli saa alkunsa;
 se on mahdollinen että Rypuli saa siitä alkunsa/ koska
 Jocu myrkyllinen meno/ niin Ilman kuin Ruongin
 kautta Ihmisen sisällyxiin sattu/ josta se sitte weseen ja
 muuhun nesteeseen/ kuin Ihmisesä on/ hajoa/ ja eroittaa
 sen aineen josta Rypulia märkäpääät tulewat/ ja niin
 tawoin perkaa ruumin myrkyä menoista. Koska nyt
 ruumis edelläkärten oikein siihen walmistetaan/ niin ei
 se suingan ole suuremmasa waarasa toistamiseen soutu-
 arens Rypulijn, koska se istuttamisen kautta tapahtu-
 nut on. Kuia silloingan koska se luonnollisella tawal-
 la tarttunut on.

Minun toivotureni on siinä siwusa nyt/ että tä-
 mä minun yrmerkertainen edesottamiseni tulis. Teillä
 minun Raakat Maanimiehet/ niin hyväällä suosiolla ja
 rakaudella plöseteturi/ kuin se/ minulda hyvässä aikos-
 misesa yriwacaisesti edestuoitu on; Ja että se suuri M-
 M A L liität Hänen kansaansa/ ja Teitä kaikella suu-
 naurella Hengellisessä että Ruumillisessä armosa runsa-
 sti siunata tahdois!!!

O. R. BÖKMAN.

Sämaläinen Savosta.

Inledning.

§. 1.

Borgerliga Samsunds trefnad och bestånd, som de omöjliga kunna främjas eller bibehållas utan nyttiga näringsfängs widtagande och utöfning, och alla näringsmedel fordra en emot arbetet svarande myckenhet folk; Så har ock den Lagwårdaude Magien i et wälbestält Samhälle, ej wårdigare och angelagnare föremål, at med all omhet syta och wårda, än Inbygarenas talrikhet, och at de med en rast och sund kropp må finnas skickelge och muntre at befordra enskilt och allmän wälmågo. Denna sanning är knapt utnämnd, förrän den redan werkar en fullkomlig öfvertygelse. En Borgerlig samt mäntefnads natur och beskaffenhet talar härom. Både åldersdomens gömmor och nyare stacers häfda handlingar äro upfylde med witnessbörd härpå.

§. 2.

I gemen finnes twenne utvägar hwarigenom Borgerliga Samhället kunna tillwäxa, antingen af egna Inwånare, eller fram-

främmande: Genom de förra sker det dock lättast och med säkraste förmon; Jämte det at Samhällets Medborgare gifves lätt tillfälle til föda och näring, giftermål upmuntras, fattiga wärnlösa barn ömsint wärdas och upfostras, så är Juhuggarens förwarande för smittosamma wädeliga sjukdomar ett af de kraftigaste medel at öka folkstokran af inhemiska medborgare. Saknas försiktiga mått och steg häruti, äro alle de andre medlen och utwägarna ringa och föa betydande. En enda smittosam sjukdom kan förstöra flere människolif, än folködande krig och mångårigt wapneskisten. Ehwad förmoner ock en människa må äga i anseende til sinnet och lyckan, så medföra de aldrig något nöje, så framt icke helsan är deras angenäma följeslagare.

§. 3.

I fall icke sjukdomars smitta ifrån aflägsne orter, en förwand Diaz, och et af modé (utländska sedwänor) först införet, sedan esterapat och omsider genom olaglig härd stadfäst olämpeligit klädnadsfatt, skulle i Finland som på många andra ställen, förstöra folkets hälsa; så wore i detta Nordliga sunda Climate ännu många smittosamma Farsoter okände och Landsförwiste. De första orsakerna til farsoter äro of gemensamma med andre Europeiska Nationer; de sednare kunna af et uplyst wett, af en dugdig wilja, och af en priswärd kärlek för ärbara hemseder förekommas och ur wägen rödjäs. Amnen som förtjena särskilt granskning och mycken åtank, men förwirda skilde ifrån mit ändamål at alla nu öfwerwägas.

§. 4.

Smittosamma farsoter äro icke Nordens egne sjukdomar, utan härstamma de ifrån warmare Climates. Croniska sjuk-

Domar och andra främper finnes i äldre tider här hafwa utgjort det största antalet; men farfoter hafwa då ej gått i swang som nu, när en tarflig diæt åsidosättes och modec § 3 infört et mera weckligt lefnadsätt. Fråh. Febrar hafwa varit nog tidige i Sverige. I wisse orter i Vester götland påstås dock, at de varit fria ifrån Fråhan intil sednare tider; (a) I Norrland har denna sjukdom nu först för några år blifwit gängse, och om Lappmarken skrifwer Herr Högström, at, Fråha har aldrig någon Människa haft i Lappmarken. I Finka Ståregården hafwa ock Fråh. Febrar längre tid varit allmänna än upp i Norra Trakterne af fasta Landet.

Frifelen förmenes första gången wist sig hos några barns fängs hustrur i Leipzig 1652 och skal kommit til Sverige als drasfört med de Saxiske fångar, som Kung CARL den XII öfversände i början af detta Seculo (b). Nu röjer den sig ock ibland i Finland.

Ril-hosian, som hos bonde-barn är nog allmän här i Landet, påstås först hafwa flyttadt från Africa til Sicilien, därifrån til Neapel, och så efter hand til de öfrige Europeiska Länder. De måste Historico-Medici äro ock ense därom, at Veneriska smittan först kommit til Europa när *Christ. Columbus* och *Ant. de Torres* år 1493 och 1494 hembragte den samma ifrån Antilliska Sjarne i America til Spanien, och at den äret därpå genom Spanska hjälpträpparne, som gingo til Neapel, inkommit ibland Neapolitaner, och sedan genom Sköfior utbredde sig i Franska Armeen, och så vidare i Europen, så at redan i Kung ERIC den XIV tid icke eller Sverige mera varit fri för desse wederstyggeliga sjukor (c). För 30 år sedan woro de i Finland ännu nog sällsynte.

Ibland alla Utlänska smittosamma sjukdomar, som Finland nödgas widkännas, hafwer dock ingen varit mera Folkösdande än Kopporne. Deras wåldsamma smitta för-

menes först varit inbragt til Europen genom Araberne och förmodeligen i de Heliga Krigen med Saracenerne, hvilka intogo en del af Spanien och förde dem dit med sig, och skal Europa mist i de första 500 åren efter Christi Födelse långt mindre Inbyggare, än hon sedan det VI Seculum förlorat, då Kopp-smittan blifwit allmän; Ibland 200 döde hafwa sedermera alltid Koppvorne ofta tagit öfwer 140 på sin del eller lätt (d). På 12 hundra de talet woro Koppvorne allmänna i England. Til America hafwa de blifwit af Europeer införde 1492 och til Grönland insluttades Kopp-smittan år 1733 af Danskar (e).

Af Medicine Doctor *Benedicti O'ei* Läkare bok af år 1578 finner man, at Koppor redan i Sverige varit gångbara. Hwad tid de inkommit til Finland är owist, så mycket är endast bekant, at upp i Sawolax och Carelen finnes ännu mera allmänt gammalt ålderligt folk, som varit frie för Koppor, änkring Städerne och det Skåregården närmast tilgränsande Landet.

En wida Kopp-ymplingen är ibland de förnämsta och säkraste medel, hwarigenom allmänheten af Koppor kunna lindras, och deras dödeliga smitta förekommas, så har jag ansedt för et wärdigt och högstnyttigt Amne, at lägga denna sak i des behöriga lius något närmare mine Landsmän för ögonen. Under högaktning för de af det allmänna mycket förtienste Herrar och Män, som redan tillräckeligen satt denne sak i öppen dag (f). Förbehåller jag mig friheten, at blifwa wägledd af deras upståndna lius. Min åtgärd blifwer endast, at i Fortter samla til min Fosterbygds tjenst de skal, som äro författade til utredande af Kopp-ymplingens beskaffenhet, nytta, och nödwändighet. De tala nog selswe hos hwar owäldig människa om billigheten och förmon af Kopp-ymplingens widtagande här i Landet.

(a) Herr Doctoren och Professor Petter Jon, Bergii Inträdes Tal i Sw. Wetensk. Acad. om Stockholm i ausende til Handel och i synnerhet i Me.

i Medicinska Vetenskapen p. 68. (b) Se i samma grundlärda Tal p. 69. Herr N. N. Roseens Luderrättelse. (c) Johan Astruc de Morbis veneris, Doctor Benedicthi Olai nyttiga Läkare boof Cap. 96 Tryckt i Stockholm 1578. (d) En Gammal Mans bref til en Ung Printz Sednare Delen p. 188 Hwarest Hans HögGrefweliga Excellence RiksRådet och Cancellie Presidenten ic. Herr Carl Gustaf Tessin, af wanlig högst priswård Rit för det allmännas walgång och trefnad, högtuplyst yrkat och ådagalagt nyttan och nödwändigheten af Koppymplingens widtagande i Landet. (e) Herr Carl Chais Swar på de förnämsta inlast emot Koppymplingen, öfversatt på Swenska af G. Rosen pag. 48. (f) Herr Doct. och Professor Herman Didric Spörings Tractat de inoculatione variolarum. Herr Archiat. och Riddarens Roseens von Rosensteins införde underrättelse om Koppymplingen i 1756 och 1757 års Almanacher. Herr Doct. och Professoren David Schultz grundrika berättelse om Koppymplingen, som til Kongl. Sundhets Commissionen blifwit öfverlämnad.

Åfhandlingen Första.

Om Koppymplingens upkomst, öden och beskaffenhet.

§. I.

För Koppymplingen tåler sin börd ifrån Ödne och warmare Climater, så har och Koppornes ympning först i dese orter blifwit upfunnen och widtagen, men af hwilken och på hwad tid detta skedd är dock obekant, så mycket wet man allenast, at Koppymplingen för långliga tider tillbaka redan varit brukad i Asien och Grekeland, Circasserne, Caspiska hafwets grånseboar hafwa ock af urålder, at rådda sina skönheter af qwinuokönet för Koppor, sielwvilligt ympat dem på barn. Ifrån dese folkslag infördes för 100 eller 120 år sedan Koppym-

ympningen til Constantinopel, och blef därstädes först utöfward af en gammal qwinna ifrån Theffalien. Efter hennes tid blef kunsfkapen här om mer och mer i denna ansenliga och folkrika staden allmän, så at år 1713 wid påß 6000 personer blefwo ympade och af hwilka endast några få dödde (a). Sedan Engländerna i flera år sågo nyttan af denna operation, inbragtes om den samma kunsfkapen omsider ock til dem: men saken såsom ny, fick i början dock nog motstånd och förföljare, til des nu i senare åren, då swåra Epidemiska Koppor nåstån utödde deras Americaniska Colonier, de af dagsljusa lanningar märkte, at i stället för hwar siunde som dör genom oförmödeligen påkommande Koppor, så förloras genom ympade Koppor knapt i ibland 300, eller hwar 1000:de menniska. Af dem som först här i Sverige gjordt Koppympningsfåttet mera allmänt, så bör med mycken högaktning nämnas fordom Medicine Professoren här wid Åbo Academie, den förfarne och grundlärdte Herr *Herman Diedrich Spöring*, hwilken år 1737 genom trycket utgifwit en kort beskrifning här om. Sedan har i synnerhet Herr Archiatern *Rosen von Rosenstein* igenom åttf. alligårön och upfinningar, rörande Koppympnings Curen, gjordt sig af Fosterlandet högt förtjent.

§. 2.

Wid skärskådandet af Koppympningsens beskaffenhet förefalla hufvudsakeligen 4 omständigheter. 1:o Huru en menniska bör förut tilredas och präpareras förän inoculation eller Koppympnigen sker, och hwilket dels igenom en något reglerad diet dels ock medelst lämpeliga Medicamenters ingifwande werkskålas. 2:o Sielfwa Koppympnings operation. 3:o Symptomata som under Koppympnings siuktan röja sig. Och 4:o fölgerne som Koppympnigen medförer.

Koppymnings operation kan anställas på flere sätt, det lämpeligaste och bästa är, då genom en incision i huden kroppsen inficeras med Kopp-materien. Den gamla Grekiskan i Constantinopel gjorde sin operation med en nål hvarmed hon ristade et kors på huden, skilde med samma nål huden rundt omkring, och emedan det blödde gjöt i såret några dråpor Koppwahr. Jesuiten *d'Entrecote* berättar at i China ifrån urminnes tider varit i bruk at sticka et par welar eller rufwor af bomull i bågge nåsbårerne, och låta dem sitta där qwar til des Kopporna utslagit, hwilket är et obyggeligt och olämpligt inoculations sätt. Africanska Koppymnings sättet, eller det som *Cassem Aga* (b) berättat brukas i Tripoli, Algier, och Tunis, och ibland de willa Araberne, består deruti, at de draga en nål och tråd genom mogna Koppor, och sedan igenom skinnet, som är emellan tummen och pekfingeret, på den som begår at inoculeras (c). Sättet at föda Koppor är et gammalt bruk i åtskilliga delar af Tyskland, som ock har Koppföbandet i Provinzen Wallis med mycken nytta blifwit brukat, och är detta söga annat, än et ymplings sätt. (d)

§ 4.

Den smittan, som genom ympning meddelas kroppen, ligger åtminstone en wecka fördold innan den röjer sig, och kunna Kopporne ordenteligen ej slå ut efter ympningen; förrän på det 10. eller 12 dygnet (e) Präparation för ympningen tror måå många wara tillräckelig, at frisa sig för Koppsmittan; af Herrar Medicis är anmärkt, at personer, som brukat en god diet, och små evacuationer eller i sinnerhet Archiatern *Rosens von Rosensteins* præserverande Piller hafwa fått af allmän smitta nog lindriga Koppor; men tillika är ock af årfarenheten bestrykt, at igenom Koppornas ympning blifwa Kopporne ännu

nu lindrigare, som ock kunna koppårren då ifrån ansigtet och andre ömmare kropsens delar, flyttas på andre mera lämpelli- ga ställen.

§. 5.

De vanliga Symptomer som först yppas efter Koppym- ningen äro, litet hufvudvärk, Feber och tekn til suppuration uti såret. På 6:te dygnet efter inoculation klagar sällan ännu någon öfver hufvudvärk; men såret börjar gifwa litet tunt wahr, i det 8:de dygnet är det måst wanligt at de siukna, hwilket hos de måsta röjer sig med matleda samt ombyre af köld och heta, och plågar lyktas med en brånad i skinnet; hwarpå efter hand Kopporne slå ut: och hwarefter de förenäm- de symptomer, som hufvudvärk, Feber och oro försvinna, och den siuke har ingen ting gemensligen straxt härpå at klaga öfver: om icke lednan at hållas wid sängen (f). Utslaget lye- kas sällan dock tilfulto förrän 9 fulla dygn äro förflutne ifrån den tid de börjat slå ut. Då de börja at torrka och förfalla. När 3 eller 400 koppblåsor räknas för litet i naturliga Koppor så plågar det måst wanliga antalet efter inoculation blifwa til 30 a 50 Koppor (g). I öfrigit har erfarenheten ock ädaga lagt, at inga efterbölder af Koppymningen äro at befrukta, utan äro de efter gångbara naturliga Koppor långt allmännare,

§. 6.

Förutan detta är beskaffenheten af Koppymningen äf- wen den, at utan affeende på ålder, kön, fet eller mager, människa, så kan den altid med nytta verkställas, som ock, kunna aldrig andre få igenom ymning koppor, än de, som äfwen af en allmän gångbar kopp smitta skulle blifwit antasta- de. Doctor *Hadow* i bref til *Pringle* berättar, at han lyckeli- gen inoculerat män som wägt 15 Lisp. eller 18 stons Engell- wigt, (h) Som Tabelverket eller döds listorne utwisa, at döds-
lig

Ågheten ibland människor är minst emellan 5 och 20 års ålder; så anses och denna ålder för den bästa til ympning, oansedt i andra åldrar den och kan se med all förmån. At ympning ei smittar andra än dem; som af allmän gångbar koppsmitta skulle angripas, det kan ses tillfullo i inoculations Hospitalen, hwarest sällan ympas et antal af 25 personer at icke 3 eller 4 blifwa frie för kopporne. De underrättelser Doctorerne *Jarin* och *Scheutzer* lämnat of, ådagalägga åfwen, at ibland 899 personer som ympades 1721, och 1729, woro 30, som aldeles intet blefwo smittade.

- (a) Vide Le Duc, inaugural Disput. De infectione variolarum. (b) journal Oeconom. d' octobre 1755 pag. 122. Mead, de variolis cap. 5. p. 78. (c) Kirkpatrick's analysis p. 147 och 160. (d) Ephem. Germ. ann. 1671 och 1677 Verthof de variol. p. 19. (e) Herr Prof. Schultze berättelse om koppors ympande p. 72. (f) samma Tal p. 71. (g) Se i samma Tal. (h) Se samma berättelse p. 6.

Andra Afhandlingen.

Om de infäst som gjöres emot Kopp-ympningen.

§. I.

Infäst, som anföres emot kopp-ympningen, de grunda sig antingen på Physiska, Moraliske, eller och Theologiske skäl. Ibland de förståmnde kan tållas, at kopp-ympningens misgynnare telna kopp-ympningen med transfusio sanguinis; de förmena dem hafwa i följe med sig andre swårare sjukdomars smitta; de säga at råtta dosis af kopp-materiens smitta ei så noga kan afpassas, som wederbör. De föregifwa, at folk som blifwit kopp-ympade ej hinna til den ålder, som de annors skulle kunna öfwerlefwa. Hvad altså 1:o Herr *Vaglafrs* skäl angår om kopp-ympninges likhet med transfusio sanguinis (a), så är därmed aldeles ingen likhet; Ty wid den senare operation inhålles i kroppen en half stelnad blod til at circulera i ådrorne; Genom kopp-ympningen ingiutes i kroppens yta eller des Epidermis något koppwahr, hwilket altid endast upwäcker en sjukdom, som sig liknar. 2:o Dosis af smittan wid naturliga

B

gång

gångbara koppor är obekant, det finnes ej utväg at afpassa den samma: Men wid Kopp-ympling kan det ske; En allför liten dosis är nog tillräckelig at wid Koppors ympling meddela smittan. *Doctor Newcastle* har endast ruggat Lin-skaf som blifwit doppat i Koppwahr, en gång öfver såret utan at binda det fast, och smittat lifafullt Kopper. Såliskären *Dutton* smittade och en qwinna genom en *Lancette*, hwarmed han 9 dagar förut öpnat Kopper (b). 3:o Andre swåre sjukdomars smitta medföres icke eller i kroppen igenom Kopp-ympling, allenast ym-p-wahret ej tages af juukt folk. Flera *Seclers* förfarenhet och anmärkningar wid utlänksa inoculations-husen intaga tillfullo derto. Principierne til Kopperne och andra smittosamma sjukdomar äro och så mycket skilde från hwarandra som fröet på åttillige wårter, hwilket alid frambringar samma wårt i all slags jord. 4:o at Kopp-smittan som igenom ympling meddela's kroppen skule bidra till långsam ohälsa, och förkorta människans lif; det strider mot naturens egna Lagar; Ty den naturliga Kopp-smittan, som af des wäldsamma werkan finnes wara mycket starkare, än den, som igenom ympling åstadkommes, har ju icke eller en så högibetydande olägenhet med sig. I fall och Kopp-smittan må anses som ett förgift eller som et *Fermentum putrescivum*; så kan det samma påstås ej mera skada kroppen, sedan igenom Koppernes utslag det blifwit ifrån kroppen fördrifwit; efter naturliga Kopper försättes och kroppen i den fundera belägenhet, at aldrig en dylig smitta, den framdeles kan antasta. *Jurin* i England och *Doctor Mead* som gränat och äldrat i Läkare konsten, hafwa, som och gemensamt alla *Meacci* märkt icke et enda exempel; at någon, som warit Kopp-ympad, sedermera andra gången fått dem (c).

§. 2.

Emot en förnuftig Sedo-Lära förmenes och Kopp-ymplingen strida, så wida 1:o härigenom föregifwes ske inbrätt på de pligter en människa är skyldig sig sielf; man ådrager sig fri-

wils

villigt en sjukdom, hvarmed man torde äfventyra sitt lif, blif-
 wa skedd til hälsan, och hvilken man kanfse aldeles kunnat
 undgå. 2:o När nästa skadas igenom detta botemedel, så vis-
 da igenom kopp-ymningen kopporna kunna utsprida sig och
 blifwa almännare i Landet. 3:o I fall man flyr besmittade
 Orter och Personer, som ligga i koppor, håller en god Diet,
 och igenom ijenliga Medicamenter bereder sig at emottaga en
 gångbar koppsmitta, så tyckes man gjort, alt hvad försigtighe-
 ten och wåra skyldigheter af oss fordra. Hvad den första vns-
 ständigheten angår, så strider det wäl emot förnuftet och egen-
 kärleken at göra sig sjuk, för fruktan at blifwa sjuk: Men
 männne det ej är enligt förnuft och naturlig billighet, at ädra-
 ga sig smärre och lindrigare plågor, at undwika större och wå-
 deligare. Hwar och en som i sin lifstid skal få kopporne, lö-
 per hwar handwändning fara, at de torde bryta ut och förhå-
 sta hans död; Låter han ympa sig, röjer sig straxt, om han
 i sin sköte närer ämne til denna sjukdomen eller ej. I den förva
 händelsen dämpas den så igenom förberedelsen til ympningen, at
 ingen dödelig inflammation däraf kan upåndas. Måsta Lä-
 kare konsten är ock bygd på den grundwalen, at naturliga sjuk-
 domar botas genom sådane som konsten påfunnit. Hvad är
 Aderlätning annat, än en konstig blodförring? Upwäcka icke
 afförnings medel, et genom konst åstadkommit durchlopp?
 2:o Så människor fins, som hinna til ålderdomen utan kopp-
 por; Igenom säkre underrättelser är utredt, at man knapt kan
 tåla 10 emot 100 hvilka undsluppit denne sjukdom (d) 3:o
 Åtföljer ingen wåda för lifwet igenom kopp-ymning: Det är
 igenom flere års rön bewist, at när i utaf 5 eller 6 af 10 döer
 utaf dem, som fått naturliga koppor; så sätter icke flere lifwet
 til af dem som låtit koppympa sig, än i utaf 425 af 500 ja
 1500 och kanfse af 2000, och hwilket antal i anseende til så
 stor Folkmångd, innom ett år, efter Tabel werkets intygan, äf-
 wen annors är underkastat dödelighets lagen. At man efter

Kopp-ympling ej mera kan smittas och så Koppor, är i föregående § bewist. Igenom kopp-ympling skadas icke eller nästan, allenast han wil bruka samma försiktighet; Ingen är skyldig at äfventyra sit lif, för det en annan oförsiktig wil göra det. Igenom kopp-ympling äro swära Epidemiska Koppor i hela Landsorten ock ofta förekomne. Så wida äfwen kopp-ymplingen är et säkrare medel at förwara sig för wädeliga och dödeliga Koppor, än blott präparation igenom diät och medicamenter, Afhandlingen 1. §. 4. så pålägger ock försiktigheten at Kopp-ymplingen bör hållt widtagas.

§. 3.

Af Theologiska skäl, som plåga anföras emot Koppymplingen, är 1:o at man tyckes handla emot förtröstan til GUD.

När man i fruktan at blifwa wädeligen koppmittad, tillflyndar sig och de sina en plåga, utan at wänta til dess den Högsta Försynen sielf behagar sända henne. 2:o Det säges at det är, at fresta GUD, när man wägar Koppymplingen. 3:o Lif och hälsa äro en GUDs gåfwa, och det är ingen meniska tillåtit, at sielfwiljande sätta detta lifwet uti minsta fara, om det ock ock allena wore i den proportion, som 1. emot 2000. Hwad det första skälet angår, så förfaller det lätt af sig sielf. Förtröstan til GUD består ju ej i annat, än i en fast öfvertygelse at den stora GUDen hör wår bön och wålsignar wår möda och omsorg, när den fortsättes efter den ordning GUD i Naturen fastställt, och den icke strider emot hans ära och wårt sanna bästa. Koppymplingen är såsom i Afhandlingen 1. § 4 §. 6 blifwit bewist, et medel hwarmed efter den ordning GUD i Naturen fastställt, wädeliga och hel-san förstörande händelser af naturliga wanliga Koppor, kunna lindras, följaktligen strider det ej emot förtröstan til GUD at under bön om dess wålsignelse nyttja detta botemedel; Det är fast mera en Christelig skyldighet at den bör widtagas. Koppymplingen är icke så mycket en siuldor eller plåga som man

man ådrager sig, som icke snarare en försiktighet, man brukar, at sjukdomen må blifwa mindre wädelig. 2:o At fresta GUD igenom Koppymning kan efter ordaförståndet icke eller lämpas på GUD; Hans wädeliga Höghet och fullkomligaste lycksalighet tillåter icke, at Hans Creatur skulle kunna göra något intryck på honom. Förstås åter därmed det, när man genom en otros anda bjuder til at förnä GUD, at afslägga nya prof af sin Försyn, och at på owanligt sätt verkställa det man af honom åstundar; Så sker et sådant syndigt frestade icke eller igenom Koppymning, så wida man i detta fallet endast åstundar Dens Höghets hjälp och wälsignelse igenom et naturligt, och icke medelst et emot naturens ordning stridande botemedel. 3:o At påstå det GUD omedelbarligen tilländer of sjukdomar, det wore at tro et oundwikeligt öde, och at lika med Turkarne underkasta sig Alcorans lagar. 4:o Det medgifwes wäl, at wi ej äro Herrar af vårt lif, eller at det är tillåtit at åfventyra det sielwvilligt: Men dels åtföljer Koppymningen ej något synnerligt lifwets åfventyr, dels är det ock en billig skyldighet, at nytija de medel til lifwets räddande, som årfarenhet och förnust gifwa anwising på. Sådane bekante medel äro Försynens röst; När de med säkerhet ådagalägga, at man wid slike medels bruk löper mindre fara, än om man dem icke brukade, så böra de åtydas, och detta gäller åfwen Koppymningen. I sådana fall kan med sanning sägas, at Försynen kallar of at sätta vårt lif i fara, för at förwara det. Hwilken är ock den, som icke i wattung, Sten-passion, för kräftan och wid dwilka sjukdomar, med bibehållande af godt samwete och utan at synda, kan underkasta sig stenstärning, watnets astapning, och andra Chirurgiska operationer, oansett därwid ofta är wäda för lifwet, och nästan hwar 4:de menniska döer under operationerne.

(a) De la Feyes sermon. p. 10. (b) Schultzes Fal p. 57. (c) Mead de variolis p. 3. (d) Carl Chais swwr på inlast em't Koppymningen p. 16. och hwilken Auctor wi åfwen mycket fölgt i denna afhandling.

Uffhandlingen Tredje.

Bewis at Finſka Climated ej miſſgynnar Koppympnin-
gen, och om nyttan af deſſ widtagande här i landet.

§. 1.

At Finſka Climated ej miſſgynnar Koppympnin-
gen, är ſitt at inhämta,
ſå af den koppſmittans art, ſom här i landet ibland är Epidemiſk,
ſom ock af de lyckeliga förſök, hvilka redan med Koppympnin-
gen här blifwit
gjorde. At koppmittan i allmänhet ej är ſå ſwår i detta Nor-
liga Climate,
ſom i Södra Länder; det är igenom tilräckeliga rön för detta bewiſt. Af
de 12 åriga anmärkningar Herr Medicine Profeſſoren och Doctoren Johan
Leeche of gunſtigt meddelat, om Koppors farſet i Ubo och negden här om-
kring, är ock utredt at kopporn ej alla år här äro gångbara.

§. 2.

År 1750 wiſſe ſig Koppor i Ubo i November och December månader.
1751 och 1752 ſåg man ej til dem. 1753 började Koppor i Januarii månad om-
kring Nyland, kommo i April til Ubo och continuerade ännu här i juli månad.
1754 rödde ſig åter Kopporna i Martii och April och woro ännu i December
något gångbara. 1755 märktes något af dem i Januarii och Februarii månader.
1756 och 57 woro de aldeles ſällſynta: Men allmänare kring Wata i Öſter-
bota, til deſſ i Martii månad 1758 de blefwo bratte til Ubo och continuerade
här lindrigt ännu i Auguſto. 1759 gjorde Kopporna mycken ſkada i den Ubo
ſtad nära tilgränsande Pargas Sotnen: men ej i ſtaden. År 1760 och 61
woro Koppor åter aldeles ſällſynta i Ubo ſtad til September månad förledt år,
då de i November och December blefwo något lindrigare, ſamt har efter Herr
vice Paſtoren Daniel Wirtzenii of bendigt lämnade underrättelſe endast af Fin-
ſka Förfamlingen ifrån förenämde tid til Påſk i år, 372 barn warit ſmittade
med Koppor och af hwilket antal förutan ſkadde och förlamade 99 barn i den-
na ſjukdom döddt, ſamt hvilka dock om Koppympnin-
gen blifwit widtagen, måſta
delen näſt GUDs hjelp kunnat räddas til lifwet.

§. 3.

Herr Medicine Profeſſoren och Doctoren Johan Leeche hwilken ſå allment
är känd och wördad för deſſ upriktiga nit och wälmening för det allmänna
bäſta, han har warit i Finland den förſta hwilken widtagit Koppympnin-
gen, och det ſtrax i början med den framgång, at det barnet ſom blef ympad gick
lyckeligen och wäl igenom Kopporna: men et annat, ſom fick naturliga gång-
bara Koppor kunde icke räddas ifrån döden. Et ſå lyſande efterdöme blef ſe-
dermera fölgt härſiddes af Herr Baron och Lagmannen Olof Cederſtröm, ſom
ock åſtilliga andra Stånds Perſoner med all lycka och framgång; och har här i
Ubo den ſå mycket åſtade, ſtickelige och förfarne Alleſonen och Provincial Me-
dicus

dens Herr Doctoren Johan Haartman med den löcka under den Högfias wälsignelle werklått Koppympsingen så på några Bondebarn i Lazarettet, som hos flere Stånds Personer, at af alla kopympade ingen dödt, utan hafwa de utan rinnaste wåda eller skada med alt för ringa känning af kopympsymptom wäl och helt lindrigt gått igenom denna sjukdom.

§. 4.

Med ei mindre loford och angendmt minne hos det allmänna, bör wid detta tilfalle ock nämnas den wärda förtienest Affessoren, Gouvernemens och Provincial Medicus Herr Doctoren Barthold Rudolf Hast åger, i anseende til den oförtrutna omsorg i Österbotten han så ådaga lagt til Koppympsingens widtagande som ock den stickelighet och försörenhet han wist, då han lyckeligen werklått kopympningen så wid Gamle Carleby (a) som annorstädes i Österbotten. Så Provincier i Riket lära kunna mera löfande exempel se bland allmogen af kopympningens lyckliga framgång, än därstädes. Jemte det, at det förblifwer Nederveie Capel Boer til ewärdeligt beröm och heder, at de af Finsta allmogen warit de första som kunnat förmas, at på egen bekostnad låta pmpa sina barn; Så löser härwid ock ei mindre den priswörda åtgärd, hwilket på et så mycket hedronde sätt blifwit ådagalagt af Proksten i Församlingen Herr mag. Jacob Chydenius och des Son Herr mag. Anders Chydenius; Här kan man sinna, hwad godt icke Samfallet, en uplyst, försaren och om det allmännas wäl nitist medicus och SjälvEörjare kunna uträtta? Ne det en priswörd gierning, när den ena medborgaren lindrar den andras omsorger, understöder des nödtorfter, och bidrager til en lustig och lätt Borggerlig sammanlesnad, mycket mera berömmwärt är då det, hwarigenom flere nyttige Medborgare räddas til deras både lif och hälsa.

§. 5.

Wi hafwa således redan med säkerhet rönt och erfarit nyttan af kopympningen; Det återstår altså ei annat, än at under tackfölgelse för den Högfias Nåd, som i naturen nedlagt et så kraftigt botemedel emot den swåra farfoten koppor, jemte bön om des wälsignelle, med försiktighet widtaga och nyttia det samma: Men på det förmon häraf ännu des todligare må saka hwar och en i ägonen, och twifwelsmål må ur wägen röddas om des lyckliga utgång, wil jag til slut, i allmänhet däröom än något orda.

Af ättfl Higa Kopympningens förmoner är ibland annat, det, at därigenom kan kopp smittan meddelas, då Personen än mår wäl och des hälsa ej af andra sjukdomar blifwit medtagen och förswagad. Wid koppornes inoculation äger man wal frihet, at efter kroppens constitution, utseende, ålder, och at i anseende til de sjukdomar hwarmed den kan wära häftad förut, med försiktighet preparera kroppen til smittans emotagande och lindriga utbringning; hwilket ej är möjligit i anseende til naturliga koppor, Emedan man

eftwet, endr och huru snart de med sin wåldsahet utbrifka. Naturliga Kopp-
smittan antafkar en människa oförmärkt, ofta då hon begär de största vorden-
teligheter, och hwilka ensamma kunna upwäcka en smittom; Igenom en af-
passad god Diet och Præparation, som föregår Kopp-ymningen, kan ej sådant
beropande olågenhet hafwa rum. Igenom Kopp-ymning kan den tienstigaste
års tiden utwållas til Kopp-smittans utbrifande, som ock tiden lämpas så, at
den siuka kan med beqvämliighet nyttia sina fåre anhörigas stödet, at ej
förtiga det Kopporne på detta sättet kunna ympas på en Person lämpelig och
med säkerhet i barna åren, då den siuka ej wet förja öfwer smittomens fara och
är sedan fri däröfver i all sin lifstid. Förmedelst inoculation meddelas smitt-
tan igenom kroppens yttre hud; Däremot naturliga Koppors smitta isföres
i kroppen med andedräkten, och angriper den alltid först de adlare kroppens
delar. Igenom ympning undflys andra smittosamma smittomor, såsom Bläck-
Beber, Feisel och andra maligna Febrar, som ofta med Koppor äro förenade,
som ock lämna ympade Koppor sällan äro efter sig. Förntan desse besonser-
liga förmoner framför naturliga gånbara Koppor bdr icke eller förtigas,
det man i sednare tider äfwen funnit, at hellswa Pesten afwen på samma sätt
som Koppor, igenom ympning torde kunna lindras och förekommas.

§. 6.

Kopp-ymningen är således både tillätelig, nyttig och högsinnig i Från-
land, på det Kopporne ej må blifwa almännare och mera folkådande i Landet, utan
snarare förwinna och sömnikas. Min tid och mina wilkor tillåta nu ej at
widlyftigt utreda och upgifwa de sätt, som efter en sund Politique böra wid-
tagas til Kopp-ymningens införande här i Landet. Til en början torde dock
redan mycket i denna saken utwållas igenom friwilliga sammanfötter, och
Stamböcker til inoculations-Lazarettet, Kopp-ymnings-lazaretters Potterier,
några Immuniteter för almogens barn, hwilka lärt Koppympa sig, upmun-
tringar och belöningar för herrar Provincial Medicis, som med utmärkt flit-
lighet och omsorg främjat et så nyttigt werk, som ock i fall Kongl. Collegium
Medicum, hwilket med mycken priswärd ömhet och försigtighet gjort anstalter
och lämnadt uplysning til favoreters hämmande i landet, äfwen tackes fram-
deles utgifwa en wårtelig underättelse och iustruktion, hwarester Medicine-
Societät eller ock Prästerskapet på afslutna orter eller några andra skickelige
personer skulle kunna verkställa Kopp-ymningen hos almogen och andre, under
Provincial Medicine Doctörernes tillsyn och uppsikt, emedan i detta widsträckt
Land, de dock ömsjeliggen self allestädes kunna hinna därmed.

(a) Inrikes Tidningar N:o 6 af år 1762 den 21 januarii.

